

“YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASI” ASARIDA QO‘LLANILGAN LINGVOMADANIY BIRLIKLAR XUSUSIDA

FarDU professori Sharifa Iskandarova

Turan International University o‘qituvchisi Umida Yokubbayeva

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada muhtaram Prezidentimizning “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” asarida qo‘llanilgan madaniy koloritga ega leksemalar etimologik, lingvomadaniy va funksional jihatdan tahlilga tortilgan. Maqolada tahlilga tortilgan leksemalarning lingvomadaniy tahlili ular bilan assotsiatsiyaga kirishuvchi maqol va frazeologik birliklar tahlili bilan birgalik amalga oshirilgan.

KALIT SO‘Z. Lingvokulturologiya, lingvomadaniy tahlil, lingvomadaniy birlik, lakuna, assotsiatsiya, antroposentrik tadqiqot.

О ЛИНГВИСКО-КУЛЬТУРНЫХ ЕДИНИЦАХ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В «НОВОЙ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА»

Профессор ФарГУ Шарифа Искандерова

Преподаватель Международного университета Туран Умида Ёкуббаева

АННОТАЦИЯ. В данной статье лексемы с культурной окраской, использованные в произведении уважаемого Президента «Новая стратегия развития Узбекистана», анализируются этимологически, лингвистически, культурно и функционально. Лингвокультурологический анализ анализируемых в статье лексем проводится совместно с анализом пословиц и связанных с ними фразеологизмов.

КЛЮЧЕВОЕ СЛОВО. Лингвистическая культура, лингвокультурный анализ, лингвокультурное единство, лакуна, ассоциация, антропоцентрическое исследование.

ABOUT THE LINGUISTIC-CULTURAL UNITS USED IN THE “NEW UZBEKISTAN DEVELOPMENT STRATEGY”

FarSU professor Sharifa Iskanderova

Turan International University teacher Umida Yokubbayeva

ANNOTATION. In this article, lexemes with a cultural color used in the work of the honorable President “New Development Strategy of Uzbekistan” are analyzed etymologically, linguistically, culturally and functionally. The linguistic and cultural analysis of lexemes analyzed in the article is carried out together with the analysis of proverbs and phraseological units associated with them.

KEY WORD. Linguistic culture, linguistic and cultural analysis, linguistic and cultural unity, lacuna, association, anthropocentric research.

KIRISH

Madaniy ma'lumotnomalar, ramzlar va an'analar ko'pincha muayyan guruhlariga murojaat qilish yoki muayyan his-tuyg'ularni qo'zg'atish uchun ishlatiladi. Lingvokulturemalarni tahlil qilish siyosiy matnning madaniy elementlaridagi o'ziga xoslikni yaratish, kuch dinamikasini o'rnatish hamda omma e'tiborini, kuchini ma'lum maqsadga safarbar qilish uchun qanday ishlatilishini o'rganishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, siyosiy nutq va matnlarda qo'llanilayotgan lingvokulturologik birliklar siyosatchilarning asosiy mafkuralari, strategiyalari, niyatlarini yoritib berish uchun ham muhim omil hisoblanadi. Matnni antropotsentrik tadqiq etish tarkibida shakllangan yangi tarmoqlardan biri lingvokulturologiyadir. Lingvokulturologiya – til va madaniyatning kesishmasi sifatida millatga xos madaniyat unsurlarini ma'lum birliklar orqali tilda o'z ifodasini topish hodisasi [14].

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Tilni madaniy jihatdan tahlil qilish an'anasining ildizi XIX asrda V.Fon Gumboldga borib taqalsa-da, *lingvokulturologiya* tushunchasining termin sifatida shakllanishiga V.N.Teliya va V.A.Maslovaning ilmiy tadqiqotlari sabab

bo'lgan[7]. Matnlarni lingvomadaniy jihatdan tadqiq etish jahon tilshunosligida bir qator tadqiqot materiallari va yangi nazariyalarni shakllanishiga olib kelgan. Xususan, V.V.Vorobyev, M.M.Kopilenko, E.V.Babayeva kabi rus tilshunoslari matnlarning lingvomadaniy jihatiga e'tibor qaratganlar [3,4,5].

O'zbek tilshunosligida esa matnni lingvomadaniy tadqiq etish bo'yicha ilk tadqiqotlar sifatida A.Nurmonov, N.Mahmudov, D.Xudoyberganovalarning ilmiy asarlarini keltirish mumkin [8,9,10]. Mazkur tadqiqotlar badiiy, ilmiy, publitsistik materiallar, folklor namunalari, shaxsiy yozishmalar hamda turli doiradagi erkin muloqot namunalarini tahlilga tortish natijasida yuzaga kelgan. Keyinchalik Sh.Qalandarov, Sh.Maxmaraimova, D.Rustamov, F.Usmonov, Z.Muqimova, D.Ashurov, B.Tojiboyev, D.Fayzullayevalarning ilmiy tadqiqotlarida o'zbek tilining madaniy birliklari va turli matn shakllarining madaniy xususiyatlari o'rganib chiqilgan. Ushbu tadqiqotlarda tilning millatning madaniy mundarijasini hamda rivojlanish ko'rsatkichlarini o'zida namoyon qiluvchi vosita sifatidagi talqinini ko'rish mumkin. Milliy-madaniy ko'rsatkichlarning badiiy va publitsistik matnlar tarkibida faol qo'llanilishi tadqiqot materiali sifatida badiiy, publitsistik matnlarga murojaat etilishiga olib kelgan. Siyosiy matnlarning madaniy tahlili bilan bog'liq dissertatsion ishlarning yetarli darajada emasligi davlat rahbari asarlarini siyosiy matn namunasi sifatida lingvomadiy tadqiq etish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb muammolaridan biri ekanligini belgilab beradi.

Tilshunoslikda Prezident asarlarining siyosiy matn sifatida lingvomadaniy jihatdan tadqiq etilishi, mazkur asarlardagi til, madaniyat va siyosat sohasida yuz beruvchi o'zgarishlarni ommaga tushuntirishga yordam beradi. Ushbu tadqiqotlar orqali matnlarning shakllanishi, siyosatning tilga ta'siri, madaniy va ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlar, siyosat diskursi, madaniy diskurslar va o'zbek tilining madaniy jihatlariga bog'liq tushunchalar yoritiladi.

Tilda millatning madaniy turmush tarzi, qadriyatlari, tarixi, an'ana-udumlari, dunyoqarashi, muloqot madaniyati haqida ma'lumot beruvchi vosita sifatida milliylik belgisiga ega bo'lgan paremlar o'rnini alohida ta'kidlash lozim [14]. Ularning prezident asarlari matni uchun ahamiyati juda katta bo'lib, aniq va kuchli

ifodalarni yaratishda, ma'nolarni tushuntirishda va siyosiy ko'rsatkichlarni oshirishga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Madaniy fonni yaratuvchi vositalardan biri bo'lgan lingvokulturemalar milliy-madaniy birlik sifatida nutqni sayqallovchi, har bir til egasining takrorlanmas qadriyatlarini ifodalovchi vositalar hisoblanadi. Tilshunos V.Teliya *“Til o'z ichki ma'nolari hamda assotsiatsiyalari bilan olamning konseptual modelini milliy-madaniy ranglar bilan bezaydi”* [3,41], – deydi. Bunday ranglar leksemalarning atash ma'nosi bilan birga yuradi va bog'liq shakllanadi. Ular muqobili mavjud bo'lmagan so'zlar sifatida boshqa tillarda kuzatilmaydi. Milliy-madaniy ma'noga ega komponentli leksik birliklar har bir millat ongida hayotiy bilimlar asosida yashaydi va shakllanadi. Bu kabi leksik birliklar beradigan madaniy tushuncha mazkur birlik atrofida yuzaga keladigan semantik maydondagi assotsiativ munosabat tahlillari asosida yanada oydinlashadi. Tarixiy taraqqiyot natijasida shakllangan lingvokulturemalar har bir xalqning qadriyatlari, kiyimlari, taomlari, marosimlari, axloq etiketlari assotsiatsiyasi atrofida qo'llaniladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolada *bamaslahat*, *mahalla*, *duogo'y*, *beshtik*, *belbog'* kabi leksemalarining “Yangi O'zbekiston strategiyasi” kitobida qo'llanishi, ushbu leksemalarning ijtimoiy-siyosiy matnda ifodalagan semantikasi lug'atlarda izohlangan ma'nolari bilan qiyoslangan holda ularning lingvomadaniy tahlili amalga oshirildi. Ijtimoiy-siyosiy termin darajasiga ko'tarilgan lingvomadaniy birliklar ajratib ko'rsatildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” asarida madaniy ifodaga ega leksik birliklar mavjud bo'lib, ularni birma-bir tahlilga tortish orqali siyosiy matn doirasida lingvomadaniy birliklarning vazifasi va asar uslubiga qanday ta'sir etishini o'rganib chiqamiz. *Maslahat* leksemasi arab tilidan o'zlashgan bo'lib, “biror ishni qanday qilish yoki umuman

nima qilish kerakligi haqida yo‘l-yo‘riq tarzidagi fikr, mulohaza” (ЎТНЛ, II, 551), – degan ma‘noni anglatadi.

Xalqimizda qadimdan yosh avlodning katta yosh vakillari (avvalo, ota-onasi, qarindosh-urug‘lari, yaqinlari)ning fikr-mulohaza hamda tavsiyalarini tinglab, keyin ma‘lum bir yumushga qo‘l urish odati axloq etiketi sifatida *maslahat* leksemasini lakunalar qatoriga qo‘shilishiga olib kelgan. Mazkur birlik atrofida u bilan assotsiativ munosabatga kirishuvchi turli strukturaga ega birliklar shakllangan. Masalan, ota-onaga nisbatan *maslahatgo‘y; atrofida qilarga maslahat solmoq* kabilar. O‘zbek xalqida to‘y-marosimlarini o‘tkazishdan avval “*maslahat oshi*” deb nomlanuvchi, asosan, yaqin birodar, qon-qarindoshlar jamlanmasidan iborat odatga aylanib, qadriyat tarzida shakllangan yig‘in bo‘lib, bu kichik bir davrada marosim shaklida amalga oshiraladigan, to‘y yumushlarini oila kattalarining ko‘rsatmalariga muvofiq yig‘in qatnashchilari o‘rtasida taqsimlanishi uchun o‘tkaziladigan maslahat kengashi hisoblanadi. Mazkur an‘analari uzoq tarixdan takrorlanib kelinayotganligi xalqimiz nutqida ushbu mavzu doirasidagi paremiologik birliklarni shakllanishiga olib kelgan. Jumladan, “*Maslahatli to‘y buzilmas*”, “*Maslahatli osh achimas*”, “*Maslahatli to‘n tor kelmas*” (ЎТНЛ, II, 552). Mazkur maqollarda *maslahat* leksemasi o‘zbek xalqining milliy taomi, kiyimi va marosimiga nisbatan qo‘llanilayotgan bo‘lsa-da, bosh ma‘no “*jamoani har qanday jarayonda birdamlikka chaqirish*”dan iborat. Yurtimizning bir qator hududlarida mahalla va qishloq markazlari mavjud bo‘lib, xalq tilida *guzar* nomi bilan yuritiladi. Ushbu obyekt mahalladagi turli ijtimoiy muammolar mahalla oqsoqollari boshchiligida o‘z yechimini topadigan markaz vazifasini o‘taydi. Shu boisdan mazkur makonga nisbatan “*maslahat guzari*” nomini qo‘llash odat tusiga kirgan. O‘zi ishtirok etgan matn mazmuniga etnik madaniyat haqidagi komponentlarni uyg‘unlashtiruvchi *maslahat* leksemasining semantik doirasiga ijtimoiylik xususiyati qo‘shilib, semantik jihatdan takomillashganligini ko‘rish mumkin. Masalan, “*Harakatlar strategiyasini amalga oshirishda fuqarolarimiz bilan keng muloqot qilib, bamaslahat ish tutdik*” (ЯЎТС, 41). Asarda *bamaslahat* leksemasi “maslahatlashgan holda” shaklida butun bir jamoa/jamiyat vakillarining

dard-u tashvishlarini tinglagan holda, qonunlar ijrosini ta'minlashga nisbatan qo'llanilgan, ya'ni umumnutq yoki boshqa matn namunalariga nisbatan asarda ushbu leksema *mahallabay ishlash, xalq qabulxonalari, virtual qabulxona, aholi dardiga quloq solish, muammolarni joyida hal qilish* kabi yangi birliklar bilan munosabatga kirishib, qonuniy belgilangan, tub milliy etiketning davlat rivoji yo'lidagi takomillashgan shakliga aylandi. Asarda milliy qadriyat shaklida asrlar osha bizgacha yetib kelayotgan kengashuv yig'inlari, oila boshlaridan maslahat olish kabi erkin jarayon emas, ma'lum qonunlar bilan tartibga solingan, mas'ul rahbarlar boshchiligidagi aholi bilan bo'ladigan uchrashuvlar, saylovoldi tashkil etiladigan, aholining taklif va mulohazalari mazmuni, miqdoriga qaratilgan davlat nazoratidagi siyosiy tashkiliy jarayonlar nazarda tutilgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga qayta o'zgartirish kiritish avvalida aholi murojaatlarini onlayn shaklda qabul qilish jarayoni yuqoridagi fikrlarimizni quvvatlantiradi. Mahalla yig'inlarida tashkil etiladigan mahalla faxriylari va ziyolilar ishtirokidagi rasmiy yig'ilishlar ham qadriyatlarimizning rivojlantirilgan, demokratlashgan maslahat berish olish an'anasining yuridik kuchga ega shakllari hisoblanadi.

Mahalla leksemasi etnik jihatdan milliy-madaniy odat va an'analarni atrofida jamlovchi lingvomadaniy birlik hisoblanadi. *Mahalla* leksemasining kelib chiqishi qadim tarixga borib taqalib, o'zbek tilidagi "joy" semasi muvofiq keluvchi arabcha *mahallun* leksemasi asosida shakllangan. Mahallaning o'zbek millati uchun ahamiyatli, har bir jamiyat vakilida boshqa lingvokulturemalarga nisbatan ko'proq tushuncha mavjudligi B.Tojiboyevning tadqiqot ishida keltirilgan[11]. Turar joy ma'nosini ifodalovchi mazkur leksema bir qator odat va an'analarni o'z atrofida birlashtiradi. Masalan, *hashar, qo'shnichilik, to'y va aza marosimlari* kabi. O'zbek xalqida mahallaga oliy qadriyat sifatida qaraladi. Mahalla rahbari (oqsoqol, rais) mahalladagi har bir jarayon uchun javobgar hisoblanadi. Mahalla tarbiya maskani ekanligini "*Bir bolaga yetti mahalla ota-ona*" [14] maqolidan ham bilish mumkin. Xalqimizda mahallaga milliy qadriyatlar maskani sifatida qaralishi omma nutqida "*Mahalla-ko'y nima deydi?*",

“Mahallada duv-duv gap”, “Yaxshi qiz mahalladan chiqmaydi”, “Yetti mahalla eshitdi/eshitsin”, “Bir qizga yetti qo‘shni – ota-ona” singari ajralmas birliklar shaklida yuzaga kelgan jumalarni qo‘llanilishiga sabab bo‘ldi. *Mahalla* leksemasining milliylik semasi “qo‘shnichilik” bilan bog‘liq an‘analarda yanada oydinlashadi. Jumladan, *“Uzoqdagi qarindoshdan yaqindagi qo‘shning yaxshi”* maqolida turli marosimlarda mahalla ahlining bir-biriga suyanishi, biror oilada yuz beruvchi mushkulotga mahalladagi qo‘shnilarning dastlabki ko‘makchi bo‘lib turishi bilan bog‘liq qadriyatlar ifoda etilgan. Mazkur jarayonlarda mahallada o‘zbekona qadriyatlar poydevori bo‘lgan ahillikni ko‘ramiz. Umumnutq doirasida odamlar jamoasi va mavzesiga ishora qiluvchi mazkur leksema siyosiy matn tarkibida qarorlar ijrosi ta‘minlanadigan, markazlashgan boshqaruvning dastlabki bosqichi sifatida qaralganligini ko‘ramiz. Masalan, *mahallalar kesimida ishlash, mahallabay ishlash; ... barcha darajadagi rahbarlar pastga tushib, o‘z sohasi bo‘yicha mahallalardagi muammolarni o‘rganishi va ularga yechim topishi shart* (ЯЎТС, 440).

Duogo‘y leksemasi arab tilidan olingan bo‘lib, *duo* leksemasi asosida shakllangan. Mazkur leksema “duo qiluvchi”, “duo o‘quvchi” semalarini anglatadi. Turli uslub doirasida *duogo‘y* leksemasining turfa ma‘nolarni ifodalab kelishini ko‘rish mumkin. Masalan, 1. Duo qiluvchi; 2. Issiq-sovuq qiluvchi, azayimxon; 3. Kishiga yaxshilik tilovchi, mehribon (ЎТЎЛ, I, 666). Tilshunos N.Amanlikova *duogo‘y* leksemasining etimologik, semantik xususiyatlari haqida quyidagicha fikrlarni bildirib o‘tgan: “O‘zbek tilida, odatda, yosh jihatidan chegaralangan, asosan, yoshi katta, ma‘lum turmush tajribasiga ega bo‘lgan insonlarga nisbatan ishlatiladi. Badiiy matnda yoshlarga nisbatan qo‘llanilish holatlarini ham ko‘rishimiz mumkin. Mazkur leksemalarning “O‘tkan kunlar” qahramoni Otabek ta‘rifida ishlatilishi bunga misoldir. Bu o‘rinda shaxsning yosh bo‘lishiga qaramasdan, dono, aqlli ekanligi ta‘sirchan ifoda etiladi” [12, 55-56]. D.Ashurov “Alpomish” dostonining madaniy tahlilini qilish asnosida duolarni sof xalqona milliylikni ko‘rsatuvchi lingvokulturemalar sifatida bir necha turlarini farqlagan: “*duoyi xayr (olqish), duoyibad (qarg‘ish), duoyi fotiha (bir ishni boshlash uchun),*

dam duo (Qur'on suralaridan ayrimlarini o'qib, dam solinadigan duo: inson taqdiriga ta'sir etishi uchun turli buyum, suratlarga solinadigan va islom dinida qoralanadigan duo)" [13,39]. Duo leksemasi doirasida lingvomadaniy jarayonlar bilan bog'liq "dasturxonga duo bermoq (oilada, to'y-marosimlarida mehmondorchilikning boshlanish va tugash qismida); kimgadir duo bermoq (safarga ketayotgan, yangi hayot boshlayotgan (kelin va kuyovga), yangi jarayon bilan shug'ullanish arafasida turgan shaxslarga); duo olmoq (kimnidir xursand qilgan, rozi qilib duosini olgan, farzandni ota-onasidan duo olishi – ayni bir vaziyatdagi emas butun hayoti davomidagi faoliyatining ijobiy natijasi)" kabi jumlar milliy qadriyat sifatida shakllangan. Duo lingvokulturemasi asosida maqollar ham shakllangan. Masalan, "Oltin olma duo ol"; "Duo olgan omondir, qarg'ish olgan yomondir" kabi maqollar duo leksemasining milliy-madaniy semasini ochib berishda ishtirok eta oladi. Mazkur birliklarning genezisiga nazar soladigan bo'lsak, ularning o'zbek xalqi diniy dunyoqarashi bilan bog'liqligi va xalqimizda bir qator qadriyatlarning shakllanishiga sabab bo'lganligini ko'rish mumkin. Asarda mazkur leksemani quyidagi shaklda uchrashini kuzatamiz: "...duogo'y otaxon va onaxonlarimizni e'zozlash, ularni hayotdan rozi qilish, umrlarini uzaytirish eng ulug' qadriyatlarimizdan biri bo'lib kelmoqda" (ЯЎТС, 249). Matnda duogo'y leksemasi o'zbek xalqida oila kattalarini hurmat-ehtirom qilish, otaxon va onaxonlarimizga xos doimo farzand va nabiralarga yaxshilik tilash, mehribonlik qilish xislatlari asrlar davomida avloddan-avlodga meros bo'lib kelayotgan, odatda, ota-onalarimiz va qariyalar tiliga xos leksik birlik sifatida qo'llanilgan.

Beshik leksemasi o'zbek xalqining tarixi bilan bog'liq ko'chma ma'nolarsiz to'g'ridan-to'g'ri milliy-madaniy ma'noga ega lakuna hisoblanadi. *Beshik* leksemasi lug'atlarda "chaqaloqni belab va tebratib uxlatish uchun tol yoki tut yog'ochdan yasalgan yo'rg'a oyoqli maxsus moslama; tebratma belanchak. Ko'chma ma'noda biror narsaning, voqea-hodisaning tug'ilgan yeri, makoni, manbai" (ЎТНЛ, I, 666) sifatida izohlanadi. Xalq orasida mazkur leksema bilan bog'liq turli lingvomadaniy tushunchalar shakllangan. Masalan, *beshikkerti* –

chaqaloqlarni beshikda yotgan paytidan unashtirib qo'yish odati; *beshikasbob* – beshik uchun kerakli jihozlar; *beshikto'yi* – asosan katta farzand tug'ilgan paytda o'tkaziladigan marosim kabi odatlar mavjud. Asrlar davomida hayot haqiqatlarini xulosa shaklida bayon qiluvchi paremiologik birliklar: "*Beshikdan to qabrgacha ilm izla*", "*Beshikda tekkan, kafanda ketar*" ("payt" semasi), "*Inoq oilada beshik bo'shamas*" ("serfarzandlik"), "*Ona yering – oltin beshiging*" ("makon, joy") kabilar turli nutqiy vaziyatlarda *beshik* leksemasining milliy koloritlarini ko'rsatib beradi. Yurtimiz tarixan *bola* va *beshik* leksemalarini o'zaro muqobil, bir-birini "chaqiruvchi" birliklar sifatida qo'llab kelgan. Mazkur leksemalar ifodalagan tushuncha xalqimizning etnik turmush-tarzi bilan uzviy bog'liq. Onalarimiz beshikda yotgan bola alpqomat va sog'lom bo'lishiga ishongan. Shuning uchun ham "*Beshik bolasi, bek bolasi*", "*Beshikdagi bolaning bek bo'larin kim bilar*" shaklidagi paremiologik birliklar yuzaga kelgan deyish mumkin. Bu kabi milliy qadriyatlarimiz beshikni farzand ramziga aylantirdi.

Beshik bilan bog'liq turfa odatlar mavjud bo'lib, mamlakatimizning ayrim hududlarida bola ilk bor beshikka belanganda beshik ustida turgan onaga non tishlatib, ustiga ko'rpa yopiladi va bu farzandni "aziz-u mukarram hamda og'ir-bosiq tabiatli" bo'lishiga nisbatan ishonchni ifodalagan. Umumnutqda emotsional ifodaga ega "*beshigini tebratmoq*" frazemasi *beshik* leksemasining go'daklik paytida ishlatilishiga, shaxsning yangi tug'ilgan paytiga, yoshligiga ishora qiladi. O'zbek millati nutqida mazkur frazema ishtirokida shakllangan barqaror birikmalar sirasida "*beshigini tebratmoq*" birligi turfa nutqiy vaziyatda turlicha uslubiy xususiyatga ega bo'ladi. Jumladan, "go'dakligidan katta qilgan" ma'nosida qo'llash orqali oila kattalarini e'zozlash qadriyati o'zbek millati mentalitetida qat'iy qoida shaklida amal qilishi nazarda tutilsa, tarixan "biror jarayonni boshlash, tashkil etish, faoliyatni yo'lga qo'yish" ma'nosida ham qo'llanilib kelingan o'rinlar ham mavjud. Ayrim nutqiy vaziyatda esa salbiy ma'noni ifodalashini kuzatish mumkin. Bunday holatdagi ifoda shakli metonimik ko'chimga asoslangan bo'ladi. Siyosiy matnlarda mazkur leksemaning qanday ma'no ifodalab kelganligini tahlillar orqali ko'rib chiqish muhimdir. "*Bizning mamlakatimiz, jumladan,*

bugungi O'zbekiston zamini islom ilm-fani va madaniyatining qadimiy beshiklaridan biri hisoblanadi" (ЯЎТС, 33). *Beshik* leksemasi o'z ma'nosida qo'llanilganda milliy-madaniy sema to'lig'icha anglashilib turadi. Leksemaning ustama semasi uning asl semasi ustida shakllanadi, biroq yangi ma'noda ham milliy sema yo'qolib ketmaydi. Asarda *beshik* leksemasini aynan milliy-madaniy ma'no ifodalovchi lingvokulturema emas, atrofida u bilan bog'liq shakllangan, assotsiativ munosabatdagi yangi semantik tarkibga ega birlik sifatida baholash to'g'ri bo'ladi. Shunday ekan matnda "go'dak yotishi uchun tayyorlanadigan buyum" semasida emas, "inson hayotining tarixi go'daklik davridan boshlanishi" hamda "tarixiylik" semasi bilan umumiy lashishi va makonga ishora qilishini mazkur jumla mazmunidan bilish mumkin.

Matnda qo'llanilgan ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga molik yangi birliklardan biri sifatida *yashil belbog'* birikmaviy ifodasini keltirish mumkin. Madaniy kodga ega *belbog'* leksemasi asar matnida qanday vazifa bajarganligini aniqlash uchun mazkur birlikning yuzaga kelish tarixi va sababiga to'xtalib o'tishni lozim deb topdik. SHHT dasturlaridan birining nomi bo'lgan bu birlik ma'lum siyosiy jarayonga nom sifatida ilk bor 1930-yillarda Londonda yuzaga kelgan. Buyuk Britaniya va Angliyada aholi sonining ko'payishi yangi yerlarga bo'lgan ehtiyoj va yerdan samarali foydalanish maqsadi jamiyatda mazkur birlikni shakllanishiga sabab bo'lgan [14]. Tabiatni aslicha saqlab qolishga bo'lgan siyosiy harakatlar XIX asrda "ochiq maydonlar", XX asrda "yashil o'pka" kabi tushunchalarni shakllanishiga sabab bo'lgan tashqi omillardan biri ekanligini ta'kidlash mumkin. Ularning bugungi kundagi terminologik varianti sifatida Yevropada "*green belt*" ("yashil kamar") atamasi qo'llanilmoqda. Birikmaning qismi bo'lgan *belbog'* leksemasida milliylik semasi saqlanib qolganligini aniqlashdan avval uning etimologik jihatdan yoritish o'rinli bo'ladi.

Belbog' leksemasi *bel* va *bog'/bog'lam* leksemalarining birikishidan hosil bo'lgan. *Belbog'* o'zbek xalqining milliy kiyimlaridan biri bo'lib, lug'atlarimizda quyidagicha izohlanadi: 1. Milliy kiyim (o'zbek millatining to'y va aza marosimlarini ifodalash belgisi mavjudlik); 2. Xalq orasida "belida belbog'i bor" –

haqiqiy er yigitlarga nisbatan qo'llaniluvchi xususiyat (ЎТНЛ, I, 220). Mazkur leksemaning yana bir semasi haqida M.Asomiddinova shunday deydi: "*Belbog' XI asr tilida qur, qurshag' so'zlari bilan ifodalangan. Aslida qurshag', qurshamoq fe'llaridan olingan bo'lib, "Devonu lug'otit turk"da bu leksema o'tov ustidan aylantirib bog'lanadigan jiyak, o'tov jiyagi, arqoni ma'nolarida ham qo'llanilgan*" [2,34]. Mazkur semada ham bog'lashga xizmat qiluvchi predmetlikka ishora mavjud. Tilshunos D.Rustamov *belbog'* leksemasining barcha semalari lingvomadaniy xususiyatga egaligini ta'kidlaydi [10,4]. Xususan, *belida belbog'i bor* – o'zbek millatida erkaklarning kiyimi ekanligiga asoslanib "erkak" degan semada qo'llanilib, erkaklar milliy libosining ajralmas bir qismi hisoblanadi. *Belbog'* erkaklargagina xos bo'lganligi tufayli lingvomadaniy birliklarda *belbog'* leksemasining aynan "erlik" ramzi semasi faollashgan. *Belbog'* leksemasi "erlik" semasi uchun kodlashgandir. Xalqimizda to'y marosimlarida "*qamishdan belbog' bog'lab xizmat qilish*" frazemasi ham aynan erkaklarga nisbatan qo'llanilib, bunda mazkur frazemada *belbog'* leksemasiga vazifadosh shaklda *qamish* leksemasining qo'llanilishi orqali "baquvvatlik" va "mustahkamlik" semalari emas, "qattiq, jarayon so'nggiga qadar sabot bilan amalga oshiriladigan ko'mak"ni ifodalaganligini ko'rish mumkin. Lingvomadaniy xususiyatga ega *belbog'* leksemasi tarkibidagi xalqning o'ziga xos etnik belgilarini ko'rsatib beruvchi semalar *yashil belbog'* birligida ham mavjuddir. Demak, bu holat lug'at tarkibida yangicha ifoda paydo bo'lganligidan dalolat beradi. Asarda mazkur birlikni quyidagi shaklda izohlash orqali *belbog'* leksemasining ma'nosini aniqlash mumkin: *yashil* – "tabiiy"; *belbog'* – "geografik makon, hudud, joy va ushbu hududdagi qonunan belgilangan chiziq, chegara" kabi. Yoki quyidagi izohga asoslangan holda ta'rif berishimiz ham mumkin. "Har narsaning o'rta belidan o'tgan faraziy chiziq yoki halqa" (ЎТНЛ, I, 126). Ushbu ta'rifdagi "chiziqlik" ma'nosi *yashil belbog'* birikmasi tarkibida mavjud va ayni kalkalangan variantdagi tushunchaga ham monanddir.

XULOSALAR.

Mazkur tahlillardan shunday xulosaga kelish mumkinki, lingvomadaniy birliklar har qanday kontekst tarkibida o'z milliy ma'nosini saqlab qolish bilan birga kontekst mazmuniga moslashib yangi ustama semalarga ega bo'lish, qo'llanish doirasi kengayish imkoniyatiga ega ekan. Lingvomadaniy birliklarning siyosiy muloqotlarni kuchaytirish, ma'no va tasvirlarni ranglantirish, siyosiy tushunchalarni xalq tushunchalariga qorishiq ifodalash, axborotni xalqchil ommaga yetkazishda qo'llaniladi. Ulardan samarali foydalanish siyosiy matnni tushuntirish, tushunish kuchini va ta'sirini oshiradi. Umuman olganda, siyosiy matnlardagi lingvokulturemalarni o'rganish til, madaniyat va siyosat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib berishga yordam beradi. Siyosiy nutqni shakllantirish va ta'sir qilish usullari haqida tushuncha beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: О'zbekiston, 2021.
 2. Асомиддинова М. Кийим-кечак номлари. – Тошкент, Фан, 1981. – Б.34.
 3. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и её эксперссивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М., 1988.
 4. Воробьев В.В. Теоретические и прикладные аспекты лингвокультурологии. Дисс. ... д-ра филол. наук. – М., 1996.
 5. Копыленко М.М. Социальное и этническое в языке (очерк взаимодействия). Облик слова. СБ.статей памяти Д.Н.Шмелёва. – М., 1997.
 6. Бабаева Е.В. Культурно-языковые характеристики отношения к собственности (на материале немецкого и русского языков): Дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1997.
- Худойбергана Д. Матнинг антропоцентрик тадқиқи. Монография. – Тошкент: Фан, 2013

7. Нурмонов А. Танланган асарлар. 3 жилдлик. – Тошкент: Академнашр, 2012.
8. Худойберганова Д. Матннинг антропоцентрик тадқиқи. Монография. – Тошкент: Фан, 2013.
9. Худойберганова Д. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик таълими: Филол. фан. д-ри ... дисс. автореф. – Тошкент, 2015.
10. Рустамов Д. Лексемалар миллий-маданий ҳосланган семасининг лингвوماданий аспекти: Филология фанлари бўйича фалсафа докт (PhD) ... дисс. – Farg‘ona, 2018.
11. Tojiboyev B. O‘zbek tilida so‘zning assotsiativ ma’no strukturasi. Monografiya. – Toshkent, Mahalla va Oila, 2021.
12. Amanlikova N. O‘zbek tilida sifatga oid leksemalarning lingvokulturologik tadqiqi masalalari. Monografiya. – Toshkent: Transport, 2021.
13. Ashurov D. “Alpomish” dostonining lingvokulturologik xususiyatlari: Filol. fan. fals. doktori (PhD) ...diss. – Namangan, 2021.
14. Internet ma’lumotlari:
<https://www.historytoday.com/green-belt>. (Murojaat etilgan sana: 15.08.2022);
<https://e-library.namdu.uz/NamDU>. Ismoilov T. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. (Murojaat etilgan sana: 20.10.23);
http://yspu.yar.ru/vestnik/novye_Issledovaniy/27_4/. (Murojaat etilgan sana: 10.07.23);
http://yspu.yar.ru/vestnik/novye_Issledovaniy/27_4/. (Murojaat etilgan sana: 10.07.23);